

A KISEBBSÉGI LÉLEK

AMIKOR A DIÁKMOZGALMAK hosszú szellemi kicsapongásaiból megtértünk a magyar élethez és beilleszkedtünk a szűkkeretű kisebbségi világba, riadtan láttuk, hogyan küzd életéért az elitét nép és hogyan kallódnak szét legdrágább értékeink. Felismertük, hogy helyünk többé nem az európai kultúra csúcsein van, hanem a szomorú magyar falvakban, ott, hol nincsen könyvtár és nincsen szövetkezet. Megértettük, hogy első kötelességünk népünkért dolgozni, romlását meggátolni. Mit ér az elvont elméletek tökéletessége, ha vergődik és pusztul a nép, melyhez tartozunk, a gyökér, mely táplál? Mit ér a szándék, ha nincs, ki megvalósítsa? Mi fogjuk megvalósítani — buzdítottuk magunkat lelkesen és hazatértünk a fájó valóság világába. Zsúfolt világ volt ez, telve fojtott indulatokkal, robbanó feszültséggel, hegyesre élezett ellentétekkel.

De a megtérő tékozlót gazdag tapasztalatokkal halmozta el. Megmutatta az eszmények összeomlását, jószándékok megfeneklését, társadalmi rétegek elcsusszanását, új osztályok alakulását, régi kereteknek új tartalommal telítődését. Az európai tájékozódás azonban finnyássá csiszolta a hazatért vándort és arra nevelte, hogy az intézményekben és mozgalmakban az embert keresse, ne a személytelen kereteket. A keretek csak annyiban érdekelték, amennyiben módosítólag hatottak a felvidéki magyar ember lelkivilágának alakulására. Így aztán tanulságos dolgokat láthatott. Láthatta mindenekelőtt olyan embertípusoknak a kialakulását, amelyek a magyar életben eddig szokatlanok voltak. Nemzeti jellemünknek olyan vonásait mutatta meg a kisebbségi sors, melyeknek az ismerete nagy hasznunkra lehet további munkánkban.

A sok-sok arcból, mely a felvidéki porondon nyugsgött, néhány alaptípus tevődik össze. Ezeket jellemzem itt vázlatosan. Kerülni fogom az erkölcsi bírálatot, csupán lélektani ismertetést óhajtok nyújtani.

Ha nem társadalmi osztályok merev kategóriáit, hanem az emberi, az egyéni, a lelki magatartást vesszük alapul, akkor a felvidéki magyarok két nagy csoportba oszlanak. Az egyikbe tartoznak azok, akik értelmileg tisztázták a magyarsághoz való viszonyukat és határoztak: vagy vállalták a magyar életet, vagy kiszakadtak belőle. A másik csoportba pedig a t ö m e g tartozik, azok, akik hullámszórtak; ezeknek a nemzethez való viszonya nem értelmi volt, hanem érzelmi csupán, vagy pedig nem erős elhatározásból, hanem csak sunyi számításból csatlakoztak ide vagy oda. Ez utóbbi csoport a nagyobb és talán a tanulságosabb is.

A titokban-magyarok vannak e csoportban, a tömeg-magyarok. Természetes, hogy a tömeg szót nem a társadalmi, hanem megint csak lélektani értelemben használjuk itt és végig e tanulmány folyamán. Ilyen értelemben a táblabíró is lehet tömeg, az utcaseprőnek viszont nem kell feltétlenül annak lennie. A kritérium: viszony a közösséghez. A csak tömegben magyar mint egyén, gyáva és meghunyászkodó, de mint a nemzeti közösségnek tagja, lelkes és követelő. Az ellenőrzött népszámlálásnál szlováknak jelentkezett, titkos szavazatával azonban a magyar pártokat erősítette. Az egyén megalkudott, a közösség harcolt. Az egyén, vagyis az óvatos értelem ünnepe a többségi néppel, a közösség tagja, vagyis a lázadó lélek undorodott tőle. Az egyén meg egyeznék és kibékülne, a közösségi tag, vagyis a kollektív tudat kiirtaná az uralkodó többségi népet.

Ilyen kiélezett végletek közt kínos az élet s a tömegember ép oly kevésbé viseli a kisebbségi sorsot, mint annak tudatos tagadója. Csak-hogy a tömegember csupán titokban lázong, látszatra gyáván alkalmazkodik; leggyakoribb változata a kétkulacos számító, aki megbízható akar lenni minden irányban és ügyeskedve lesi a réseket, melyeken át kicsusszanhat az elzártágból. Az alkalmazkodás legjobb módja a gyermekeknek az államnyelven és az uralkodó szellemben való taníttatása s ezért az iskoláztatás, s főleg a felsőbbfokú iskoláztatás a legbiztosabb fokmérője a tömegember részéről az anyanemzet iránti hűségnek. A sok közül csak egyetlen példát említek: a visszacsatolás után a kassai magyar tannyelvű gimnáziumokba közel nyolcszáz olyan tanuló iratkozott be, aki eddig szlovák iskolába járt, holott abban a városban magyar gimnázium is volt. Miért nem jártak hát magyar iskolába ezek a gyermekek? Hiszen szüleik foglalkozása ugyanaz, ami a magyar diákok szüleié: kereskedők, hivatalnokok, földművelők. Az erőszakra való hivatkozás tehát felettébb gyanús: kevésbé valószínű, hogy az egyik szülőt kényszerítették volna arra, hogy a gyermekeit szlovák nyelven iskoláztassa, a másikat pedig nem. Valószínűbb, hogy ezek a szülők gyermekeikből már többségi embert akartak nevelni, mert úgy érzik, hogy a kisebbséghez tartozás alacsonyabbrendűséget, kisebbségtudást jelent. Menekülni akartak ebből a helyzetből, még pedig ha maguk már kötve voltak is hozzá végzetes kapoccsal, legalább a gyermekeik révén.

Hasonló, talán még szomorúbb adat: A kassai tanonciskola 1012 tanulója közül 1938 szeptemberében csak 156 volt magyar. A felszabadulás után 754-en iratkoztak át a magyar tagozatra. Tanítás közben megdöbbenve látja a tanár, hogy ezek mind magyar fiúk és lányok, Kassa magyar külvárosainak és a környező falvaknak gyermekei. Beszélnek is még magyarul, de már csak a konyhanyelvet. Helyesírásról fogalmuk sincs és a magyar történelmet nem ismerik. Elindultak az önálló beolvadás felé.

A tömegembernek ez a lelki vergődése felvidéki életünk legrettegetesebb jelensége volt. Számunkra a kisebbségi helyzet nemcsak azért volt elviselhetetlen, mert a többségi nép uralkodni akart rajtunk, hiszen bizonyos fokú imperializmus minden nemzet természetes hajlandósága: minden nemzet hódítani és vonzani akar. De elviselhe-

tetlen volt a kisebbségi helyzet azért, mert gyávává és gerinctelenné, lelkiileg is alacsonyabb rendűvé züllesztette a benne élőket. Természetesen nem mindenkit: az erőseket megedzette, a hűeket hősökké emelte...

A tömegember alkalmazkodásának főoka az emelkedés lehetőségének a hiánya volt. Szűk keret a kisebbségi élet, nagy akadályokba ütközik itt az álmodó lélek. Itt nincs érvényesülés, nincs hódítás. „Nagy ember“ itt nehezen lehet a tehetséges fiatalból. S ezért a tömegember beolvadni akarásának és felszabadulási vágyának az oka is ugyanaz: menekülés az elzártságból, az alacsony sorból, a vidékiességből, szellemi megbénulásból. A kisebbségi helyzet arra kényszeríti a benne élőket, hogy hősi elszántsággal halálukig önmaguk és nemzetük fennmaradásáért küzdjenek. Itt csak a lemondásban van a hősiesség, a segítségben: közösséget kell vállalnunk alacsony sorban sínylődő nemzettestvéreinkkel. De miről mondjon le és hová ereszkedjék le a kisember? Számára valóban „az élet csak úgy éri el célját, ha nagy tetteknek szenteltetik“ — a kisebbségi életből pedig nemcsak a nagy cselekedetek, de még a nagy gondolatok is mintha ki lennének rekesztve. Lehet-e itt valaki szemlélődő jogtudós, csillagász vagy filozófus? Aki ilyen vágyat érez magában, az menekül innen; aki ilyen pályát szán gyermekének, —és melyik szülő nem álmodik fia dicsőségéről a sivár szürkességben?— az károsultnak és elnyomottnak tekinti magát. S ez az elnyomottság fájóbb, mert mélyebbre ható, mint a politikai gáncs vagy a gazdasági béklyó. Ezeket könnyebben elviselné bárki, ha gondolata, eszménye érvényesülhetne. Ezért érzi magát minden kisebbségi elnyomottnak, még ha anyagilag jobb helyzetben lenne is, mint az anyanemzet, melyhez tartozik. Az elnyomottság bizonyos tekintetben lelki jelenség is. Elnyomott az, aki annak tudja magát.

Amikor ezt az elnyomottsági érzést és a belőle fakadó gyávaság-komplexumot társadalmunkban észrevettük, azt hittük, magyar tulajdonságok rontják nemzetünket, melyek a kisebbségi helyzetben pusztítóbban hatnak, nevezetesen: középosztályunk hagyományos tehetetlensége és féltékenysége, valamint politikai műveletlensége. De tévedtünk: általános jelenség ez, minden kisebbségi helyzetnek szükséges lelki kísérő jelensége. Csupán azok mentesek ettől, — de szintén csak részben — akik szellemi közösségben élnek az anyanemzettel, tehát az alkotó értelmiségiek, s azok, akiknek az élete zárt keretek között folyik, tehát a parasztok. A legyőzött népek járomba hajló lelkisége ez, öncsonkító és önalázó szemlélet, erkölcsi mélyresüllyedés, saját maguk lebecsülése. Flaubert figyelte meg 1871-ben, hogy „a franciák nincs mit el ne néznének a porosz uraságoknak, sőt mi több, csodálják a poroszokat és jómaguk is poroszok szeretnének lenni“. S az érdekes az, hogy ugyanakkor, mikor csodálják a legyőzöket és szeretnének hozzájuk idomulni, — ha maguk már nem is, legalább az utódaikban — ugyanakkor szemben is állanak az uralommal, részben talán éppen azért, mert nem képesek teljesen hozzá hasonulni. Annyira általános e jelenség, hogy most szláv testvéreinken figyelhetjük meg ugyanazokat a tüneteket, melyek a felvidéki magyar életben nekünk annyira fájtak.

A bécsi döntés utáni napokban aggódva kérdezte egyik ilyen ismerősöm: „Mit csináljak a gyermekemmel? Tíz éves és szlovák iskolában kezdett tanulni“. „Folytassa tanulmányait az anyanyelvén“ — mondtam neki magától értetődően. — „Igen ám, — válaszolja — de nem akarok a gyerekemből kisebbségi embert nevelni.“

Most ők lettek a megalkuvók, meggyávultak, elhalkultak. És hiába a hatóságok megnyugtató közlései és hiába nem történik szinte tünetőleg senkinek semmi bántódása, csendesebbre fogják a szót és összebújnak, ha magyarok közelednek; nyilvános helyeken nem szívesen mutatkoznak, az utcán némán és sietve járnak, gyermekeiket magyar iskolákba íratják, pedig senki sem kényszeríti őket rá, csak az az egyetlen, talán tudat alá fojtott vágy, hogy legalább gyermeküket szabadítsák ki a kisebbségi életformából. „Nem akarok a gyermekemből kisebbségi embert nevelni“ — ez a legegyszerűsebb magyarázat és minden más csak mellébeszélés. Mellébeszélés az a sok súlyos érv is, melyet felsorakoztatnának, ha egy nemzettársuk felelősségre vonná őket hűtlenségük miatt. Patakban folynék belőlük a vád a magyar közigazgatás ellen, pedig egyetlen oka van „hűtlenségüknek“: menekülni akarnak a szűk lelki világból, a kisebbségi zsákutcából.

De nemcsak a tömegember próbál menekülni a zsákutcából, elégedetlenek a szűk keretekkel azok közül is sokan, akik tudatosan vállalják vagy tagadják meg a kisebbségi közösséget. Ezeknek a menekülése nálunk kétirányú volt.

Az egyik irány tagadását jelentette mindannak, amit az állam adni akart vagy adhatott, a másik alázatosan és boldog örömmel kapott minden jogfoszlány után, amit az állam olykor-olykor engedélyezett. Nevezzük az első irány képviselőit nemalkuvóknak, a másodikikat megalkuvóknak. Természetes, hogy a megjelölés csak ötletszerű, csak hozzávetőleges, nem tudományosan körülhatárolt.

A nemalkuvó gondosan leste a hivatalok ártó ténykedését, számon tartott minden magyarelles intézkedést, lázasan gyűjtött minden sérelmet. Fanatikusan várta a felszabadulást, évszokról-évszakra tolt ki annak újabb dátumait. Ha a rádióban felhangzott a Himnusz, „vigyázz“-állásba egyenesedett, könnyek gyűltek szemébe. A cseheket megvetette, a szlovákokat tótoknak nevezte, elzárkózott gyűlölete fellegvárába. Új változatú Garanvölgyi Ádám volt: cseh színházba nem járt, cseh irodalmat nem olvasott, csehszlovák életről nem vett tudomást, elutasított mindent, még azt is, aminek ismeretere önvédelmünkben szükségünk lehetett volna. Minden kis cseh piszkot felkotort, az ellenfél minden értékét megtagadta. Érthető, sokszor megható, sőt tiszteletreméltó is volt ez az álláspont, de meddő és cselekvést bénító. Mert nemcsak a cseh életet nem vette tudomásul, de a kisebbségi magyar életet is alig. Teljesen a régi magyar világban élt, révülten és rendíthetetlenül. Elégedetlen volt, de fölényesen nyugodt. Kilépett a kisebbségi valóságból és sorsunk csak annyiban foglalkoztatta, amennyiben igazolta állításait.

A megalkuvó elfogadta az adott állapotot és hálásan köszönt minden gesztust, melyet a hatalmon lévők félénk mutattak. A látszatot valóságnak ismerték el s az ígéreteket tetteknek hitte. Jószándékot kere-

sett ott, ahol csupán érdekek vannak. Lelkesen hitt az új kulturális közeledés lehetőségében s ezt a mondvacsinált délibábot úgy ünnepelte, mint megváltó szívárványt a Duna fölött. Különös szeretettel szervezkedett olyan felemás egyesületekben, ahol szlovák és magyar tagozat is volt, s ahol zökkenő nélkül vezették az elszlávosodás felé. Utcán, üzletekben, hivatalokban és kávéházakban szívesen és hangosan beszélt az idegen nyelven. Észrevett és lelkesen dicsért mindent, ami a csehszlovák életben tetszetősebb volt, mint a magyarban. Demokratának vallotta magát s a Köztársaságot a demokrácia országának tekintette. Ha rokoni és kulturális szálak még az anyanemzethez fűzték is, értelme már a csehszlovák berendezést helyeselte. Gyermekeit szívesen akarta belehelyezni a magasabb rendűnek hitt életformába s ezért csehszlovák környezetben, csehszlovák iskolákban neveltette őket. A szülők még magyarul beszéltek, a gyermekek már szlovákul. Hányszor néztük ijedten e lelki megrokkánás következményeit... Ma már csak mint emléket idézzük e szomorú tüneteket. Nyomasztó emlék már az a kép is, amint a nevelőnők szlovák nyelven irányítják a magyar úrifíúk játékát a ligetben és tereken. Am a gyermekek még le-lesiklanak a beállított vonalról és egymás között csak magyarul akarnak érintkezni, jelül annak, hogy a szülők nyelve még magyar és a gyermekek is ezt hallották otthon a leggyakrabban és ezt használják a legszívesebben. De már hajlították őket a magyartól és igyekeztek beletörni a szlovákba vagy a németbe is. Beszéltek szegények szlovákul, németül, franciául, mindenhogyan, csak éppen magyarul nem, mintha ez megátkozott volna. Ha pedig a püglött csemete véletlenül magyarul is szólt nevelőnőjéhez, az aggódva intette őt rendre. Mint a bélpoklostól, úgy menekültek árva magyar kultúránktól.

Ez a két végletesség főleg a háborúelőtti középosztály lelki magatartását kötötte le. Az idősebb nemzedékben aránylag kicsi azoknak a száma, akik teljes egészében vállalták a kisebbségi sorsot: főleg a magyar pártok vezetői voltak ezek, továbbá írók és értelmiségiek, továbbá nemzetileg öntudatos parasztok. Az új helyzetben felnőtt középosztály azonban annak ellenére, hogy csehszlovák rendszerű és idegen szellemű iskolákban nevelkedett és a prágai, meg a pozsonyi egyetemen érett meg szellemi egyénisége, elszántan és rajongóan állott a kisebbségi magyarság szolgálatába, megcáfolva ezzel a nevelés átalakító erejébe vetett hitet. Nemzedékeket csak részben nevelnek tanítók és előírások, nemzedékek lelki magatartásának főalakítói a körülmények: a helyzet, a kor és az ezekből kisugárzó és felettük láthatatlanul lebegő szellem. Az új középosztály, amelyet más szóval felvidéki ifjúságnak is neveznek, tagjainak nagy többségében a népből nőtt ki, átélte annak gondjait és azonosult velük; gyermekkorától az új viszonyok közt élt, természetesenek, ha nem is véglegesenek érezte azokat és arra készült fel, hogy közöttük helyezkedjék el. A hosszú nemzedékharok ellenére is szerencsésen vette át és oldotta magába a jellemzett két típus értékes jegyeit: a nemalkuvóktól magyarság-élményt kapott, a megalkuvóktól az ellenfél alapos ismeretét.

Realistának nevezhetném a típust, amely így kialakult. Ellentétes hatások rázúduló tömege alatt nem is támaszkodhatott másra, csak a

nyers valóságra. Kegyetlen iskolát járt, minden politikai izmust végigpróbált és mindegyikben csalódott, minden lelki formát magára Öltött, egyik sem felelt meg igényeinek. Új magatartás lehetőségeit kereste tehát; gondolkodásának kiinduláspontjává és törekvéseinek végső céljává is a felvidéki és azon túl az egyetemes magyar életet tette meg és az ebben az életben való részvételt tartotta nemzedéke élethivatásának, férfimunkájának, jómultságának. Apró feladatokra vállalkozott szívós kitartással. Gátépítő munkát akart végezni, de tervszerűen és nagy célok irányvonalán. Nem akart kiszakadni a békalátkörű szűk világból, hanem gyökereit minél mélyebbre eresztve, emelkedni az európai napfény felé. Magyarnek lenni Csehszlovákiában nem úri elzárkózást és nem is más népekbe való beolvadást, hanem munkát jelentett számára, tervszerű, rendszeres, ádáz erőfeszítést. Céltudatos feladatbeosztást követelt tőle ez a sors, a helyinek és az egyetemesnek, a pillanatnyinak és az örökkévalónak a bölcs összehangolását. Szlovákiát megoldatlan kérdéseivel és feszülő ellentéteivel valóságos kis szintézisnek látta, amely egy pontba sűríti mindazt, mi nagyban Közép-Európa. Vízcepp a tengerből. Ide jöjjön, itt éljen, ki Közép-Európát ismerni akarja — magyarították felbuzdultan a fiatalok. Mint a tragédiákban, itt is egy pontban feszül össze minden nehéz gond, minden fájdalom, minden megoldatlan kérdés.

Ebben a középeurópai mikrokozmosban egyenrangúvá, sőt magasabbrendűvé edzeni a magyarságot, ez volt a realista célja és jelszava. Versenyképessé akarta tenni nemzetünket a csehszlovákiai népek hátszájában s ezért az ő számára egyetlen jól működő szövetkezet többet ért, mint száz búsongó vagy lelkesedő hazafias beszéd. A realista tudja azt, hogy nem a valóság van az elmélet igazolására, hanem fordítva és hogy minden elmélet csak annyit ér, amennyit megvalósítunk belőle. Olyan célok felé indul tehát, amelyek változatosan érvényesek minden politikai konjunktúra mellett. Ezek elillannak, de a nép marad — ha meg tudjuk őrizni. S a realistának ez a legfőbb *célja*: népet megőrizni, értékeinket konzerválni, konkrét eredményekért küzdeni. Nem véleden, hogy a legfőbb képviselői e típusnak szervezőként helyezkedtek el különböző gazdasági és kulturális egyesületeknél. De nemcsak e gyakorlati munkások, hanem a tulajdonképpeni értelmiségiek is, távol állanak a felsőbbrendűség ábrándjától vagy az elszigetelő osztálygőgtől. A kisebbségi sors megtanította őket arra, hogy az összetartásban, a nemzeti közösség gondolatában van az erő, hogy ebben rejlik a boldogulás az egyén számára is. Látták az elriasztó példákat: hogy a kisebbségi életből kihullottak és a nemzeti közösséget megtagadók szánalmasan imbolyognak a két világ között, megvetetten térferegnek és szellemileg elsorvadnak. Ezért a kisebbségi ifjúság életében individualista elkülönülésről nem lehetett szó. Nem individualista, hanem határozottan közösségi embertípus ez. Arra készült fel, hogy a felvidéki magyar életnek napszámos munkása, mindenese legyen.

Mi lehet ennek az ifjúságnak a feladata, mikor a kínos gyötrődésektől való szabadulás és a nagy fellélekzés után egyszerre egy osztályokra tagolt és merev kereteket őrző társadalomban találja magát?

ő sokkal magasztosabb hivatást szánt a magyarságnak, mint kicsinyes és önemésztő veszkődéseket. Arról álmodik és azért dolgozik, hogy nemzetünk kihasználja kedvező földrajzi helyzetét és Közép-Európa vezető népévé nemesedjék. Erkölcsi imperializmust szeretne népünkbe oltani, fokozott vonzóerőt, megbecsült értékeket. A magyar életformát tökéletessé akarja alakítani, hogy hódítópélda legyen a dunavölgyi kis népek számára. A felvidéki magyarságnak összekötő szerepet szán ebben a békés hódításban — és e felfogásában is különbözik a többi típusok képviselőitől. Mert míg a nemalkuvó tétele szerint a felvidéki magyarság szerves része csupán az egyetemesnek, a megalkuvó szerint pedig híd a magyar kultúra és a csehszlovák demokrácia között, a realista úgy látja, hogy itt a helyzet rótt ránk küldetést: Közép-Európában a magyarságot, a magyarság felé pedig Európát kell képviselnünk. Az európai korparancs ma: a népnek nemzetté emelése. A realista, de ma már mondhatjuk bátran: az egész felvidéki magyarság ezt a hitet valja. Ez a hivatástudat a legfőbb szellemi érték, mely a kisebbségi sorsban kikristályosodott bennünk. Ezt adjuk át most nemzetünknek és nem szününk meg hirdetni a fontosságát. Újra meg újra megkíséreljük a magyarságnak és Európának időszerű kiegyenlítését és ezzel nemzetünknek a dunai népek élére lendítését. Olyan próbálkozás ez, melynek minden veszedelmét vállaljuk, mert hiszen meggyőződésünk szerint népünk fennmaradása függ tőle.

DOBOSSY LÁSZLÓ